

GÜNEŞ

Günümüzde Mısır'ı ziyaret eden turistler Gize'deki piramitleri gezerken bu görkemli yapılar karşısında hayretlerini ve beğenilerini gizleyemiyorlar. Gize'de bulunan piramitler durdukları yerde binlerce yıldır görkemli bir uygarlığın öyküsünü anlatır gibidirler. 19. yüzyılın başlarında bu piramitlerin içine giren kazı bilimcilerin duyduğu heyecansa elbette turistlerinkinden çok daha farklı çok daha coşkundu. Önlerinde binlerce yıllık bir tarih duruyordu, öyle ki bu tarih belki uygarlıkla aynı yaşıyordu. İlerleyen yıllarda

bulunan kalıntılar, açığa çıkarılan mezarlar ve çözülen Mısır yazısı, bu uygarlığın aslında düşünülenenden de daha görkemli olduğunu açığa çıkaracaktı. Bu bölgede paleolitik çağın sonundan beri yaşıyordu insanlar. Dünya taş devrini yaşarken Nil Nehri'nin çevresinde yaşayanlar uygarlığı filizlendiriyordu. Mısır Uygarlığı gerek askeri, gerekse kültürel yönden binlerce yıl dünyaya öncülük etti; Eski Yunan, Hitit hatta

KRALLIĞI

Gökhan Tok

Roma uygarlığı üzerinde etkileri vardı. Döneminin süpergücü olan Mısır aynı zamanda bir kültür merkezidi. Kendilerine özgü üç değişik alfabe geliştirmişlerdi. Gökbilimle uğraşıyorlardı ve neredeyse kusursuz bir takvime sahiplerdi. Tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmada onların imzası vardı. Geliştirdikleri mumyalama teknikleri onların öbür dünya inancına sahip ilk uygarlıklardan biri olduğunu

gösteriyor. Günümüze dek dayanmış, tarihin yıkıcı etkisine karşın ayakta kalmış görkemli yapıları onların mimarlık alanında da ne denli ileri olduğunun bir göstergesidir. Fransız araştırmacı Jacques Champollion Mısır yazısını çözdüğünde binlerce yaşında olan bu uygarlık, yeniden konuşmaya başladı. Hiyeroglifler, hayranlık uyandıran öykülerini anlatmayı günümüzde de sürdürüyor. Bu haliyle Mısır Uygarlığı binlerce yıl daha insanlığın zihnindeki yerini koruyacak.

"Mısır, Nil'in armağanı". Herodot'un bu ünlü deyimi bugün de geçerli. Çöllerin arasında sıkışmış, ekilebilir bereketli topraklar... Bu topraklara bereket getiren, görkemli Nil nehri. Eskiler nehrin kaynaklarını da, tropikal iklimini de bilmiyorlar ve bu nedenle amansız kuraklıktan sonra hazirandan ekime kadar suları kabartıp bereketli bir mil yayan taşkın karşısında hayran kalıyorlardı. Onlara bakılırsa böyle bir mucizeyi ancak tanrılar gerçekleştirebilirdi. Taşkınlardan sonra oluşan gölcükler ve bataklıklar da balık ve av hayvanı kaynağıydı. Bunun için tarih öncesinden başlayarak vadiye göçebe avcılar yerleştiler. Neolitik çağda yerleşik hayata geçen göçebeler, bu topraklar üzerinde unutulmayacak bir uygarlık başlattılar. Paleolitik çağda, gelecekte çöl olacak arazilerin kuruması, henüz nehrin sağ ve solunda, yani Arap ve Libya Çölü yakınlarında yerli halkın var olması için gerekli koşulları ortaya koyacak kadar ilerlemiş değildi. Adım adım gelişen ve bu arazilerin önce step, sonra da kuru çöle dönüşmesiyle sonuçlanan kuruma şekli, burada yaşayan insanları, arazilerini bırakıp zamanla Nil vadisine çekilmeye zorlamıştı. Bu aşamaya neolitik çağın başlarında ulaşıldığı sanılıyor. Böylece Nil vadisinde yaşayan halkların kökeni üç grupta aranabilir: ilk başlardan beri burada yaşayan yerli halklar; yaşam alanlarının çölleşmesi nedeniyle doğu çölünden göç eden halklar; ve aynı nedenle batı çölünden göç eden halklar. Doğa bir yandan insanın elinden yaşanacak bölgeleri alırken, bir yandan da yenisini sunuyor. Doğanın sunduğu yeni bölge, Nil

Ölümden sonraki yaşama inanan Mısırlılara göre, kişinin bu dünyadaki davranışları Tanrı Osiris'in huzurunda kurulan bir mahkemede değerlendirilir, günahları ve sevapları tartılır.

nehrinin taşıdığı ve Delta olarak anılan topraklardı.

Mısır, birbirinden kolaylıkla ayrılabilen iki kısma bölünür: nehrin sağında ve solunda, dar ama verimli topraklardan oluşan "Vadi" ve tarımla uğraşanlar için gerekli her koşulun bulunduğu sulak, bereketli "Delta".

Mısır'ın bu ikiye bölünmüşlüğü ülkenin siyasi ve ekonomik yaşamında etkili olmuştur. Eski İmparatorluk dönemine ait efsaneler, merkezi Heliopolis'te bulunan tek devletin bölünmesinin ardından birbiriyle mücadele halinde bulunan ve ancak kral Menes zamanında yeniden birleşebilen iki ayrı devletten söz eder. Efsane şöyle der: Delta'nın doğusunda, Busiris'te, adil bir kral olan Osiris hüküm sürüyordu.

Yukarı Mısır'da Ombos kenti tanrısı Set onun hasmıydı; onu öldürdü ve hakimiyeti ele aldı. Fakat Osiris'le İsis'in oğlu olan Horus, giriştiği mücadele sonunda Set'i öldürdü ve babasının intikamını aldı. Bunun üzerine Heliopolis'teki tapınakta toplanan tanrılar ona, kral sıfatıyla tüm Mısır üzerinde hakimiyet başışladılar. Bu efsanede ayrıca bir süre sonra Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır olarak adlandırılan bölgeler arasında anlaşmazlıkların arttığını ve ülkenin yeniden ikiye bölündüğünü görüyoruz. İkinci birleşme ise, tam tersi olarak güneyden geldi ve Delta'yı egemenliği altına aldı.

Taşkınları dizginlemek, bataklıkları kurutmak, kanallar açmak, köyleri bentlerle korumak gerekmektedir. Bu nedenle yerleşik duruma geçmiş kabileler bir araya gelip daha geniş birimler oluştururlar. Birleşen kabileler bir süre sonra iki krallık görünümüne kavuşacaktır: Tanrı Set'e bağlanan Güney Ülkesi ya da Yukarı Mısır, tanrı Horus'a tapan Kuzey Ülkesi ya da Aşağı Mısır. Kuzey ülkesi günümüz haritalarında kuzeye yakın olmasına; yani yukarıda görünmesine karşın adı Aşağı Ülke'dir; bunun nedeni bu iki ülkeye Nil Nehri'nin akışı yönünde isim verilmiş olması. MÖ 4. binyılın sonlarına doğru "akrep kral" olarak anılan Güney hükümdarı, Kuzey'i kendi ülkesine katar. Ondandan sonra tahta çıktığı sanılan Narmer adındaki bir başka kral, Güney hükümdarının başlattığı birleştirme işini tamamlar. Güney'in hükümdarlık sembolü olan ak

başlığın yanına Kuzey'in kırmızı tacını takar ve böylece iki ülkenin birleştiğini anlatır. Bu birleşme eski Mısır tarihinin başlangıcı kabul edilir. Narmer belki de efsanelerin sözünü ettiği ilk firavun Menes'tir. Böylece MÖ 3000 yıllarında Thinis Çağı (Narmer'in doğum yeri olduğu varsayılan Thinis adından) başlar ve o zamandan sonra hiyeroglif yazıtların yardımıyla Mısır tarihi belirginlik kazanır.

Narmer, ya da Menes, MÖ 3000'e doğru iki ülkenin efendisi olarak başkent seçtiği Thinis kentinde hüküm sürmeye başlar. Bununla birlikte karşısına birçok sorun çıkmaktadır. Soylular arasında firavunu tanımayanlar vardır ve sık sık çıkan isyanları bastırmak gerekir. Ülkenin ikinci başkenti, 2. Sülale zamanında Güneş'e tapınılan kutsal kent Heliopolis yakınlarındaki Memfis'tir. MÖ 2800 yıllarında firavun Kasekemui (bu ad "iki güçlü" anlamına gelir, Horus ve Set'e gönderme yapar) bazı kentlerin ayaklanmalarını bastırır ve yerel hükümdarlar yerine kentlere valiler atamaya karar verir. Onun zamanında devlet yapısı ortaya konur ve bir de nüfus sayımı yapılır. Mirasa dayalı soylu sınıf karşısında devlet işlerinde çalışanların ve Firavunun gücü yükseltilir. Bu dönem, yazının da evrimini tamamladığı bir dönemdir. Belirtilmek istenen nesneyi gösteren birer resim olan ideogramlar yanında seslere karşılık gelen ve Champollion'un çözme-yi başardığı hecesel göstergeler de belirir. Arşivler yazıcılar tarafından deriler üzerine ya da uç uca eklenen papirüs yaprakları üzerine yazılmaktadır. Mısır tarihinin bilinen en eski anıtı, kral Aha'nın mezarıdır. 3. bin yılın başlarında yapılan bu mezarın bir kayaya oyulmuş beş odası vardır.

İki ülkenin tam olarak birleşmesi ve tek Mısır olması kolay kabul edilmiş ve hemen gerçekleşmiş bir olay değildi. Bunun en önemli göstergesi 1. Sülale döneminin sonlarında başlayan ve 2. Sülale boyunca süren ayaklanmalar. İki ülkenin kaynaşması tam olarak 3. Sülale döneminin başlarında oldu. Bu dönemde hükümet merkezi de yer değiştirmiş, ne kuzey ne de güney kenti olan Memfis başkent olarak belirlenmişti. Kral Zoser'in başkent yaptığı

Mısırlıların kullandığı hiyeroglifler aslında yalnızca taş tabletlere ve anıtsal yapılara kazınırdı.

kent, bu tarihten sonra "iki ülkenin terazisi" lakabını taşımaya başlamıştı.

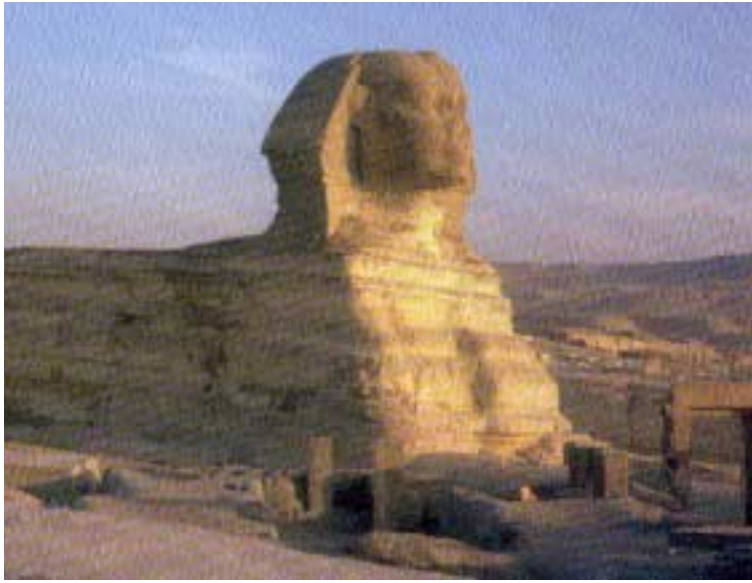
Beyaz surlarla çevrili olduğu için Memfis kentine verilen adlardan biri de Beyaz-duvarlar Kenti'yd. Kasekemui'nin oğlu Zoser, burada 3. Sülaleyi kurmuştur. Heliopolis kentinin başrahibi İmhotep onun "tatisi", yani başbakanıdır. İmhotep, çağının en büyük dehalarından biridir; bilimsel bilgileri yenileyip zenginleştiren bazı hekimlik ve astronomi incelemelerinin yer aldığı "ahlak bilgileri"nin yazarıdır. Bu dönemde Güneş'in hareketi incelenmiş, gece ve gündüz on ikişer saate bölünmüş, ilk aritmetik işleme-

Kuzeyin kırmızı ve güneyin beyaz tacını takan Firavun Menes böylece iki Mısır'ı birleştirdiğini anlatıyordu.

ri uygulanmaya başlanmış, yüzey ve hacim hesapları için formüller geliştirilmiştir. Hekimlik, büyüyle yakınlığını sürdürmektedir. Mumyalar üzerinde yapılan incelemeler daha o zamanlar çürük dişlerin doldurulduğunu, iltihapları geçirmek için çenenin delindiğini gösteriyor. İmhotep'in, bütün bu bilgiler yanında mimarlık bilgisi de vardır. Sakkarâ'da bulunan ve basamaklı piramit olarak bilinen Zoser piramidini o yapmıştır. 60 metre yüksekliğindeki bu piramit, ölmüş hükümdarı, Heliopolis'in ışıklar saçan tanrısı Ra'ya götürecektir. El emeğini böylesine seferber etmeyi, ancak Thinislilerin sağladığı mutlak yetki bir krallık göze alabilirdi. Bu piramit, sonraki sülalelerin hükümdarlarına örnek olacak, ve firavunlar öldüklerinde benzer dev piramitlerde yatmak isteyeceklerdi.

Zoser'den sonra gelenler, iktidarı 4. Sülalenin kurucusu Snefru'ya bırakırlar. Bu hanedan MÖ 2720'den 2560'a kadar sürer. Bu dönem "piramitler dönemi" olarak anılacaktır. Snefru iyi bir kral olarak bilinse de oğlu Keops, kendisinden nefret edilen, zorba bir hükümdardır. Memfis din adamları onu, halkı vergilerle ezmekle suçlamışlardır. Oğlu Kefren, daha yaşarken insanların kendisine bir tanrı gibi tapmalarını sağlar; piramidi de neredeyse babasınınki kadar büyüktür. Buna karşılık Mikerinos, daha alçakgönüllü bir yapıyla yetinecektir.

Günümüzde turistlerin ilgisini en çok çeken yapılardan biri olan Sfenks, Firavun Keften'in piramit kompleksinin bir parçasıdır. Sfenks'in yüzünün, firavunun yüzüyle aynı olduğu sanılmaktadır.

Eski Mısır Dini

Herodot'a bakılırsa Mısırlıların tüm inançlarını, tıpkı halk inançları gibi Güneş'e tapmaya dayanan resmî din oluşturur. Mısır dinine göre ölüm,

sonsuz yaşama ulaşmadır. Her varlık, ölümlü maddeyle kendisinden sonra da yaşayan ruhtan (Ka) oluşmuştur. Din aynı zamanda dünya ve yaratılışına ilişkin genel bir açıklama getirmeye de çalışır. Buna göre başlangıçta

kaos (nun) vardır. İlk Mısırlılar bunu sıvı bir kütle olarak tasarlamış, Ruh'un (Atum) bu kütleden sıyrılarak sulardan çıkan bir tümsek üzerinde belirmediğini düşünmüşlerdir. İnsanların taşkınlardan korunmak için adacıklar üzerinde yaşadıkları ilkel Mısır'da çok somut olan bu kozmik simgeler, yine doğa olaylarına bağlı kalmakla birlikte, sonraları daha da soyut bir hal alacaktır. Baş sırayı Güneş (Ra) tutar ve ışığı getiren yaratıcı ruhu simgeler. Her şey Ra'nın gözlerinden ve ağzından çıkmıştır: hava ve su (Şu ve Tefnut), yer ve gök (Geb ve Nut). İyilik tanrısı Osiris'le kötülük tanrısı Set arasındaki çekişmeyle somutlaştırılmış olarak ahlakın da belirlendiği görülür. Yaşamı ve bereketi simgeleyen Osiris'i kötü kardeşi Set öldürür, bedenini parça parça doğrar. Ama Osiris'in karısı İsis ve oğlu Horus parçaları bulur ve bedene yeniden yaşam verirler. Osiris mitosunun çok tutmasının nedeni bitkilerde olduğu gibi insanlarda da ölümden sonra yeniden diriliş inancını destekliyor olmasıdır.

Mumya

Mumya sözcüğü çeşitli anlamlara gelir. 12. yüzyıl Arap seyyahlarından Abdüllatif, Mısır'da mumyanın ilaç olarak ucuza satıldığından söz eder. "Mumya" ya da "mumiyai" Arapça bir sözcüktür ve asfalt, yani zift, ya da İran'da Derabgerd'deki mumya dağında olduğu gibi kayalardan doğal olarak çıkan madde anlamına gelir. Arap seyyahı mumya için "katran ile mürrüsa-finin karışımıdır" der. Mumya on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Avrupa'nın en kârlı ticaret metallerinden biriydi. Eczanelerde kırık çıkıklar için ilaç olarak satılırdı. Ayrıca, canlı birinden kesilmiş tırnak ve saçlara da mumya denirdi ki bunlar insanın bir parçası olarak, efsun ya da büyü gibi işlerde kişinin yerini tutardı. Bugün biz mumya denince yalnızca "tahnit" edilmiş insan ölümlerini, özellikle eski Mısırlıların sağlam kalmış bu türden ölümlerini anlıyoruz. Eskiden doğal mumyalama ile yapay mumyalama da ayrılırdı. Doğal mumyalama, herhangi bir işlem yapılmadan, yalnızca ölünün bulunduğu yerdeki koşulların etkisiyle bozulmadan kalmış cesetler için geçerli olan mumyalama türüydü. Tutankamon mumyasının incelenmesi göstermiştir ki, yapay mumyalama da, tahnit sanatının üstünlüğünden çok, Nil diyarının kuru iklimi, havanın ve kumun mikropsuz olmasının sonucuydu. Doğrudan doğruya kum içinde, tabutsuz ve iç organlarının çıkarıldığına ilişkin en ufak bir iz taşımayan, sapasağlam kalmış cesetler bulunmuştur. Oysa ki mumyalanmış olanlar, reçineler, asfaltlar ve kullanılan birçok kokulu yağ yüzünden zamanla çürümüş ya da bunlara yapışarak şekilsiz külçeler haline gelmişlerdir.

Uzun süre Mısırlıların elinde özel gizli kimyasal maddeler bulunduğu sanılırdı. Bugüne dek noktası noktasına doğru bir mumyalama tarifi ortaya çıkarılmış değil. Fakat bugün biliyoruz ki kullanılan değişik maddelerden çok, bunların kullanılmasını belirleyen dini töreler, mistik tasarımlar, çoğu zaman malzemelerin kimyasal etkilerinden daha önemliymiş gibi görülmüyordu.

Eski Mısır'da mumyalama sanatı yüzyıllar boyunca de-

ğişikliğe uğramıştı. Memfis'de bulunan mumyaların siyah, kupkuru ve kırılğan, Teb'de bulunanlarınsa sarı, parlak ve çoğu zaman kırılıp bükülebilir olması bunu gösteriyor. Herodot üç çeşit mumyalamadan söz eder: Bunlardan birincisi, ikincinin üç katı pahalıydı. En ucuzu olan üçüncüyse küçük memurların keselerine uygundu. Sıradan halktan olanlarsa mumyalanmaz, bedenleri zamanın tahribatına bırakılırdı. En eski devirlerde vücudun yalnızca dış şekli korunabiliyordu. Sonraları derinin büzülmesini önleyecek yollar bulundu. Bu sayede yüzlerinin tanınabilir olduğu mumyalar bulunabilmektedir.

Ölü genel olarak şöyle hazırlanırdı: Önce beyin maden bir kanca yardımıyla burun deliklerinden çıkarılırdı. Taştan bir bıçakla karın boşluğu açılır, iç organlar alınır. İç organlar adına "kanope" denen çömlek ya da vazolar da saklanırdı. Bu işlemlerden sonra ölünün içinin ve dışının tertemiz olması için yıkanmasına ve tuzlanmasına sıra gelirdi. Ölü tuzda bir aydan fazla kalırdı. Bundan sonra kurutulurdu. Bazı kaynaklarda kurutma işleminin yetmiş günden fazla sürdüğü anlatılır. Tabutlama işleminde çok defa birçok tahta tabut (genellikle insan vücudu şeklinde) taş bir lahite konurdu. Eller göğüs ya da karın üzerinde kavuşturulur ya da kollar vücut boyunca yana uzatılırdı. Karın, çökmemesi için kil, kum, reçineler, testere talaşı, bez yumakları gibi maddelerle doldurulurdu. Bunlara kokulu maddeler de karıştırılırdı. Bundan sonraki aşamaysa keten sargılar ve bezlerle ölüyü sarmaktı.

Osiris, olgunlaşınca biçilip dövülen, sonra yeşerip büyüsün diye yeniden ekilen buğdayla özdeşleştirilir. Eski İmparatorluk döneminde görülen bu inanç, Orta İmparatorluk döneminde yerleşir.

Mısır'da uygarlığın geliştiği dönemlerde Mezopotamya kralları tanrıların temsilcisiydiler. Firavunlarsa tanrıların; Osiris ve Ra'nın oğludur. Horus-Ra adını buradan alır. Daha sonra Yeni İmparatorluk döneminde baş yeri Teb kentinin tanrısı Amon alınca, hükümdar Amon-Ra olacaktır. Artık yaşarken de ölünce de tanrının kendisidir. Eylemleri insanı yaşatır; Maat, yani tanrılaşmış adalettir. Savaşta başkomutandır, orduya doğrudan kumanda eder, yaşamayı, yargılamayı, yönetimi üstlenmiştir. Mutlakçılığı sınırsızdır. Sarayı, "Büyük Ev" ("per aa": firavun sözcüğü buradan gelir) merkez yönetimi de barındırır. Ülkeyi yönetirken emrinde kendisine yardımcı olan başbakanı, veziri (tati) vardır.

Ülke, sayıları otuz sekizi bulan yerel bölgelere (nom) ayrılmıştır. Bunlar ilk zamanlarda tavşan eyaleti, balık eyaleti, köpek eyaleti, yılan eyaleti gibi adlar taşırlar; ki büyük olasılıkla bu da bölgedeki kabilelerin totemlerinin

Büyük Tapınak'ın iç avlusu (üstte) ve tapınak duvarlarındaki renkli kabartmalardan bir detay (altta)

sonradan kurumsallaşarak tüm eyalete ad olmasından kaynaklanır.

Piramitler

Piramitler, büyük tanrı kralların, ülkeyi tanrısal güçleriyle koruyan firavunun ölümsüzlüğünü güvence altına almanın bir yolu olarak görülmüştü. Bunlardan önce Zoser'inki gibi "mastaba"lar; tuğla ya da taş kullanılarak yapılan basamaklı tepelikler vardı. Bu mastabalar zamanla geliştirilip, şekillerindeki kusursuzluk arttıkça piramitde dönüşmeye başladılar. En sonunda Gize'deki dev yapılar ortaya çıktı. Firavun Hufu'nun, ya da Yunanlıların

ona verdiği adla, Keops'un piramidi 5 hektarlık bir tabana oturur ve yüksekliği 146 metreden fazladır. Herodot'a göre hazırlık çalışmaları için on yıl, binlerce tonluk taş kütleleri yerleştirmek için de yirmi yıl gerekmiştir. Bu taş bloklar eğik düzeylerden ve halatlara koşulmuş işçilerce çekilen tahta araçlardan yararlanılarak yerlerine konulmuşlardır. Bu taş bloklar uzak taş ocaklarından nehir yoluyla gemilerle, ya da kızaklar yardımıyla karadan taşınırlardı. Piramitlerde firavunun ölümünden sonraki yaşamında gerek duyabileceği eşyalar da bulunurdu. Bu değerli eşyalar onun öbür dünyada da alışkanlıklarını değiştirmeden sürdürmesi içindi.

Piramitler sıvı kaostan çıkan ilk tümseği simgeliyordu. Tepelerinde Mısır'a ışık ve yaşam getiren Güneş gibi parlayan, altın renginde çıkıntılar vardı. Piramitlerin bir diğer amacı da öteki dünyadaki yaşamında firavunu saygısız mezar soyguncularından korumaktı. Mezar soygunculuğu firavunlar döneminden başlayarak günümüze dek geldi. Öyle ki, kazibilimciler firavunların mezarlarına girdiklerinde mühürlerin çoktan parçalanıp mezardaki değerli eşyaların yağma-

Eski Mısır'da Yazı ve Rosetta Taşı

Eski Mısırlıların kullandığı ve hiyeroglif olarak adlandırılan resimyazı, en yaygın olarak bilinen Mısır yazısıdır. Hiyeroglif Mısır dilinde "tanrının sözleri" anlamına gelir. Ne var ki yaygın olarak bilinen aksine Mısırlılar bu yazıyı çok az kullandılar. Resimyazı yalnızca anıtların, mezarların ya da devasa taş blokların üzerine yazı yazmak için kullanıldı. Mısırlılar yazışmalarını, kralların emirlerini ve gündelik yaşama

ilişkin diğer yazıları "hiyeratik" yazı denilen başka bir yazıyla, kamış kalemler kullanarak papirüs üzerine yazarlardı. Bu yazı da MÖ 660 yılında yerini "demotik" yazıya bıraktı. Hiyeroglif ve hiyeratik yazıdan türetilen demotik yazı, eski Mısır uygarlığına giden yolu açan Rosetta taşının üzerinde de bulunuyordu. Rosetta taşı olarak bilinen taş levha, siyah bazalttan ve düzgün bir biçimi yoktu. 114 cm uzunluğunda ve 74 cm genişliğinde olan taşın Antikçağda kırıldığı sanılıyor. 5. Ptolemaios Epiphanes'in tahta geçişinin 9. yıldönümünü kutlamak için hazırlanan

levhada Yunanca, hiyeroglif ve demotik yazı olmak üzere üç değişik yazı türü bulunuyordu. 1799 yılında Rosetta (Reşid) köyü yakınlarında bulunan levhayı Fransız Champollion çözmeyi başardı. Champollion, o dönemde gizleri çözülmüş eski Yunan harfleriyle karşılaştırma yaparak, taştaki Mısır yazılarının bazılarının harflerin yerine, bazılarının heceleri belirtmek için, bazılarınınsa tamlama niteliğinde kullanıldığını keşfedecekti. Bu son derece büyük bir keşifti; bu sayede binlerce yıllık görkemli bir imparatorluğun kapıları günümüze açılıyordu.

Mısırlı yazıcı: Yazıcılar, papirüs üzerine hiyeratik yazıyla notlar alır sonra bunları temiz çekerlerdi.

lan-
dığına
tanık ol-
muşlardı. Ba-
zı mezarlara yüzyıllar
içinde birçok kez girilmişti. Piramitler
aşılmaz duvarlarıyla, içlerindeki labi-
rentler ve başka güvenlik sistemleriyle
firavunu korumaya çalışıyorlardı
ama bir yandan da bağıyorlardı:
Bende çözülmesi gereken bir sır ve
değerli hazineler var!

İngiliz kazıbilimci Howard Carter'ın bulunduğu ve günümüz dünyasında çok bilinen firavunlardan biri olan Tutankamon döneminde artık piramit inşa edilmiyordu; onun mezarı, bir tepeye mezar odaları kazılarak yapılmıştı. Carter mezara girdiğinde birbirine bağlı dört oda olduğunu gördü. Mezar el değmeden günümüze dek gelmişti. Çok değerli hazinelere dokunulmamıştı. Tutankamon'un 4 oda dolusu hazinelerine baktığımızda aklımıza şu gelebilir: Günümüzdekinin aksine Tutankamon kendi döneminde hiçbir iz bırakmamış, hatta çocuk denecek yaşta öldüğü için çok da önemli olmayan bir firavundu. Bu durumda Hufu, Pepi ya da 2. Ramses gibi büyük firavunların hazineleri kim bilir ne denli görkemliydi...

Tutankamon'un mezarının yerinin çok uzun süre bulunamamasının nedenlerinden biri de, onun Amon papazlarının lanetlenen bir soydan, Amarna kralları olarak bilinen firavun Akhenaton'un soyundan geliyor olmasıdır. Mısır'da yerleşik din olan Amon dinine ve diğer tanrılara karşı çıkan 4. Amenofis, tek tanrı olarak gördüğü Güneş tanrısı Aton'un dinini ülkede tek din olarak ilan etmişti. Adını sonradan Akhenaton (Aton'a hoş görünen) olarak değiştiren firavunun annesi kraliçe Tiye, Fenikeli bir prensesi ve büyükannesi dolayısıyla da Sami kanı taşıyordu. Samilerde görülen tek tanrı inancını oğluna aşılamış olup olmadığı tam olarak bilinmiyor bugün. Şu bir gerçek ki, Akhenaton'un ölümünden sonra başa geçen Smenharre zamanında da Aton inancı sürmüştü; ancak onun yerini alan çocuk kral Tutankamon, ilk adı olan Tutankaton'u değiştirmek zorunda kalmıştı. Onun zamanında Amon rahiplerine eski ayrıcalıkları geri verilip Amon inancına geri dönlüdüyse de Amarna kralları olarak bilinen Akhenaton, Smenharre, Tutankamon ve Ay'ın adları ölümlerinden sonra lanetlenerek firavunlar listesinden silindi. Bu, zamanla onların unutulmasına neden oldu.

Amarna krallarından sonra devletin başına geçen 19. Sülale döneminde Mı-

sır en görkemli zamanlarını yaşar. Devletin gücü firavun Usermare, diğer adıyla 2. Ramses döneminde doruğa ulaşır. Ramses, Hititlerle yaptığı ve sonucunda Kadeş anlaşmasının imzalandığı savaşlar kadar, yaptırdığı dev anıtlar ve tapınaklarla da anılır. Kadeş anlaşmasıyla Hititlerle dostluk sağlanınca Ramses, bütün dikkatini güneydeki Nubye üzerine yoğunlaştırır, burada görkemli anıtlar yükseltir. Buhen kalesi olarak bilinen yerin aşağısına Ebu Simbel tapınağı inşa edilir ve cephesine Ramses'le kraliçe Nefertari'nin dev heykelleri yontulur. Ramses'le Nefertari'nin altı heykeli de tanrıça Hathor'a adanan ikinci tapınağı çevrelemektedir. UNESCO'nun başlattığı büyük kampanya olmasaydı bu büyük eserler bugün Assuan barajının suları altında kalacaktı. Toplanan yardımlar, dev kumtaşlarının birkaç tonluk kitleler biçiminde kesilerek tapınakların altına metre daha yukarıda kurulmasını sağladı. Halk sınıflarıyla memurların yaşamında kesin bir iyileşme sağlayan saltanatının parlıtısına karşın, 2. Ramses, ardıllarının döneminde çöküşe yol açacak olan başlıca iki tehlikeyi; rahiplerin güçleriyle topraklarının büyümesini ve yine ellerinde geniş topraklar bulduran asker aristokrasisinin gelişmesini önleyemeyecekti. Öte yandan büyük anıtlar yaptırmakla hazinenin

Firavunun Laneti

Batı dünyasında firavun Tutankamon'un mezarının bulunması büyük yankı uyandırmıştı. Öyle ki, Carter'in bu buluşu yalnızca meslektaşlarınca değil, her kesimden insan tarafından öğrenilmişti. Bunda gazete, fotoğraf ve yayına yeni başlayan radyo programlarının da etkisi oldu. 1926 yılında Tutankamon'un mezarını ziyarete gelenlerin sayısı 12 300 olarak açıklanıyordu. Dünyanın ilgisini üzerine çeken böylesi bir olayın gazetelerde haber olarak geniş yer tutması doğaldır. Ne var ki gazeteler haberlerini çoğunlukla bilim adamlarıyla yaptıkları görüşmelere göre değil, sansasyonel olaylardan yola çıkarak yazıyorlardı. 1930'lu yıllara dek gazetelerde yer alan "firavunun laneti" haberleri, böyle bir sansasyon uyanıdıracağı düşünülerek başlatılmış olabilir. Bunun yanısıra Tutankamon'un mezarını ortaya çıkaran ekiple yer alan Lord Carnavon'un bu tarihten kısa bir süre sonra sivrisinek sokması sonucu aniden ölmesi bu tür haberleri körüklemiş olabilir. Bir süre sonra gazete manşetlerinde bu tür haberler dünyaya duyuruluyordu: Tutankamon lanetinin yeni bir kurbanı daha.... Bu haberler böylece devam etti durdu, altıncı... yedinci... On dokuzuncu kurban şöyle duyurul-

muştu: "Bugün 78 yaşındaki Lord Westburry, Londra'da altıncı katta bulunan evinin penceresinden kendini atmış ve hemen ölmüştür. Lord Westburry'nin araştırmacı Carter'ın sekreteri olarak Tutankamon'un mezarındaki kazılara katılmış olan oğlu da, geçen kasım ayında evinde bir gece tamamen sağlıklı bir şekilde yatmışken, ölü bulunmuştu. Ölümün nedeni tam olarak anlaşılamamıştı."

Archibald Douglas Reid bir mumyanın röntgenle resmini alırken ve Mısır uzmanı arkeolog Arthur Weigall "ne olduğu anlaşılmayan bir hummadan" öldüğünde, gazeteler şöyle yazıyordu: "İngiltere dehşet içinde..." Bu izleyen dönemde Carter'la birlikte mezar odasını açmış olan A. C. Mace öldü, ardından Lord Carnavon'un üvey kardeşi bir buhran geçirerek intihar etti. Ardından Lady Elisabeth Carnavon da bir böcek sokması sonucu 1929 yılında ölünce kazı heyetinden geriye yalnızca Howard Carter sağ kalmıştı. "Ölüm, firavunun rahat-

nı bozana hızlı kanatlarla gelecektir!" Tutankamon'un mezarında yazılı olduğu söylenen lanet rivayete göre böyleydi. Gazetelerden biri bir gün Carter'ın da öldüğünü yazdığına, bilim adamı artık dayanamadı. Bir kere, ölen kendisi değil ve olay yalnızca isim benzerliğinden ibaretti. "Araştırmacı," diyor du Carter "işine, hiç şüphesiz ciddilik ve kutsal bir saygıyla, fakat sansasyonlara susamış kitlenin, esrarlı cazibesine kolayca kapılacağı o ürpertiden uzak kalarak girer. Saçma sapan gevezelikte aklın ve anlayışın yeri yoktur. Ama anlaşılın biz eski çağlardan pek de o kadar fazla ileri sayılmayız..."

Carter'ı kızdıran böyle bir açıklama yapmasına neden olan lanet aslında yoktu; hiç olmamıştı. Mısır geleneklerinde yaşayanlar için böyle bir lanet yazma adeti yoktu; tersine mezarların duvarlarına ölünün hayattayken yaptığı işler yazılır ve insanların onun arkasından dindarca hayır duaları etmesi istenirdi. Firavunun laneti o dönemin "mağazin" gazeteciliğinin uydurmasından başka bir şey değildi.

bütün kaynaklarını da kurduğu, bir başka gerçektir. Ölümünden sonra bunalım dönemi başlayacaktır. Yerine geçen oğlu Meneptah döneminde sorunlar arkası arkasına gelecektir. Ekonomik sıkıntılara, bölgede baş gösteren "deniz halkları" tehlikesi de eklenecektir. Batı'dan gemilerle gelen, görkemli Hitit devletini yıkan ve Ortadoğu'yu ele geçirip sınıra dayanan Deniz halklarıyla savaşmak zorunda kalınacaktır. Mücadele kazanılsa da Mısır'ın görkemli altın çağı sona ermiştir. 20 sülalenin inişli çıkışlı saltanatının ardından savaşlarla dolu yeni bir dönem başlar; ki bu Mısır uygarlığının kan kaybetmesi demektir. Ülkesini Pers tehdidine ve Babil tehlikesine karşı ayakta tutmaya çalışan firavun 2. Ahmose'nin

ölümü ardından Pers hükümdarı 2. Kambyzes MÖ 525'te Mısır'ı ele geçirir. MÖ 332 yılına dek Perslerin elinde bir satraplık olarak idare edilen Mısır'ı bu tarihte Büyük İskender ele geçirir. İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında bölüşülen imparatorluğunun Mısır bölümü general Ptolemaios'un egemenliği altında kalır. Ptolemaioslar Mısır yönetiminde oldukça köklü bir hanedan kuracaklardır. 12. Ptolemaios'un kızı 7. Kleopatra, günümüzde en çok bilinen Mısır hükümdarlarından biridir. Roma İmparatorluğu Julius Caesar döneminde Mısır'ı işgal ettiğinde, kendisine yakın bulunduğu Kleopatra'ya tahtını geri verir. Kleopatra, Caesar'ın ölümünden sonra onun komutanlarından Marcus Antonius'la evlenir. Antonius ve Kleopatra'nın Mısır'da güçlenmeye başlaması, Roma konsülü Octavius'un tepkisini çeker. Octavius'un emrindeki Roma birlikleriyle Kleopatra'nın Antonius'un emrine verdiği Mısır birlikleri savaşır. Savaşın sonunda Antonius ölecek, Octavius'un eline canlı geçmek istemeyen Kleopatra kendini bir yılanla sokturarak intihar edecektir. Mısır bundan böyle Roma toprağıdır. Artık firavunlar dönemi sona ermiştir.

Kaynaklar

Bittel, K., Ön Asya Tarih Öncesi Çağları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Çev: Halet Çambel, 1945

Ceram, C. W., Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler, Remzi Kitabevi, Çev: Hayrullah Örs, 1969

James, T.G.H., A Short History of Ancient Egypt, Johns Hopkins University Press, 1998

Zabern, P., The Egyptian Museum Kairo, 1987

Firavun Keops, Kefren ve Mikerinos'a ait olan piramitler birer mimari ve teknoloji şaheseri.

